

Een gesprek met historicus prof. dr. Nicole Immler

Herdenken in meervoud

Herdenken verandert voortdurend. De vraag is niet óf, maar hóe. Wat betekent dat voor de rituelen die we samen hebben opgebouwd? Wie krijgt daarin een plek, en hoe blijft herdenken relevant voor nieuwe generaties? Een gesprek met historicus en hoogleraar Nicole Immler over de toekomst van herdenken.

Interview Renee Middendorp

"Bij de Dom in Utrecht worden bij een Tweede Wereldoorlog monument soms bloemen gelegd voor andere gebeurtenissen - femicide, Gaza, Oekraïne. Mensen claimen een plek voor hun eigen herinnering." Dat vind ik mooi."

Wat betekent herdenken vandaag?

"Als historicus ben ik vooral bezig met hoe geschiedenis in het nu voortleeft," vertelt Immler, hoogleraar *Historical Memory and Transformative Justice* aan de Universiteit voor Humanistiek. "Mijn onderzoek richt zich op generaties, familieherinneringen, en de vraag waarom we blijven stilstaan bij het verleden. Zowel de slachtoffer als daderkant. Wat maakt dat 'de oorlog' - voor mij lange tijd vooral de Tweede Wereldoorlog - zo relevant is voor zoveel mensen?"

Immler groeide op in Duitsland en studeerde Cultuurwetenschappen in Oostenrijk. Toen ze zeventien jaar geleden naar Nederland kwam, was ze onder de indruk van de manier waarop we op 4 mei collectief stilstaan bij de Tweede Wereldoorlog. "Dat had ik in Oostenrijk of Duitsland nooit zo ervaren," vertelt ze. Na verloop van tijd begon ze echter ook iets anders te zien. "Er zijn in de loop der jaren weliswaar veel groepen en generaties bijgekomen, maar nog steeds zijn er mensen die zeggen: 4 mei is misschien toch niet voor mij. Dat gevoel moeten we serieus nemen: waarom niet?"

Volgens Immler heeft dat te maken met de manier waarop Nederland naar zijn eigen verleden kijkt. "De nadruk op Nederlands slachtofferschap tijdens de Tweede Wereldoorlog maakt dat we soms niet goed zien hoe andere groepen zijn beschadigd of gedemoniseerd. Die sterke identificatie met één verhaal - het Nederlandse lijdens - heeft ervoor gezorgd dat sommige ervaringen, zoals die van Roma en Sinti of van slachtoffers van het koloniale geweld, lange tijd weinig aandacht kregen."

Dat werkt volgens Immler door in de praktijk van herdenken: "Sommige doden en gebeurtenissen krijgen veel publieke erkenning, andere pas veel later of nauwelijks. Als één verhaal zo dominant wordt dat het de toon zet, ervaren andere groepen de noodzaak om zich daaraan te meten - wat spanning kan veroorzaken." Volgens Immler is die scheefstand versterkt door pluralisering en globalisering: er zijn nu meer stemmen, maar de verhoudingen in zichtbaarheid en macht zijn niet automatisch gelijker geworden.

Tegelijk wijst ze erop dat dit geen onveranderlijk lot is.

"Discussies rond Zwarte Piet en Black Lives Matter, en recente aandacht voor het koloniale verleden, laten zien dat die verhoudingen kunnen verschuiven."

Ruimte voor meer stemmen

De uitdaging is volgens Immler daarom tweeledig: erkennen dat Nederland zowel slachtoffer- als daderverhalen kent, en de praktijk van herdenken zo inrichten dat meerdere, overlappende verhalen naast elkaar kunnen bestaan - zonder elkaar te verdringen. "En dan bedoel ik niet dat ieder zijn eigen herdenking of monument heeft, dus dat er meer herdenkingen zijn. Als we uitgaan van de gelijkwaardigheid van verschillende verhalen, kan herdenken werkelijk draaien om iedereen in de samenleving en wat de oorlog voor ons allemaal betekent, *no matter where*. Zonder dat de een denkt dat hij niet op de juiste plek is, en de ander het gevoel krijgt dat er iets van 'hun' herdenking wordt afgepakt."

Immler ziet hoe lastig dat in de praktijk kan zijn. "Bij de Dom in Utrecht worden bij een monument voor de Tweede Wereldoorlog soms bloemen gelegd voor andere gebeurtenissen - femicide, Gaza, Oekraïne. Mensen claimen een plek voor hun eigen herinnering. Dat vind ik mooi. Alleen: vaak wordt dat weggehaald, alsof men wil herstellen waar de plek 'voor bedoeld is'. Dat laat zien hoe moeilijk we het vinden om ruimte te delen. Dat werkt tegen de pluralisering in want daarmee verwelkom je niet de rouw en herinnering van andere groepen."

Herinnering door generaties heen

In haar onderzoek naar generaties binnen herdenkingsrituelen ziet Immler ook hoe elke generatie zich anders verhoudt tot het verleden - en andere behoeftes heeft. "De eerste generatie wil vertellen. De tweede voelt zich vaak verantwoordelijk om het verhaal door te geven maar wil het ook als eigen identiteit erkend hebben. En de derde generatie, de jongeren, wil hun grootouders respecteren, maar plaatst de familie-ervaringen ook in een breder perspectief. Het heden in het licht van het verleden willen zien betekent daaraan consequenties te willen verbinden.."

Volgens Immler is er nog te weinig debat over die generatiedynamiek. "Er wordt vaak gezegd: de ooggetuigen verdwijnen, hoe moeten we nu herdenken? Maar de vraag zou eigenlijk moeten zijn: wat hebben de tweede en derde generatie nodig? Waar hebben zij baat bij? Dat is niet alleen een kwestie van herinnering, maar ook van wie vandaag de ruimte krijgt om te spreken."

Meerstemmigheid in jezelf

Antropoloog Sinan Çankaya beschreef de meerstemmigheid waar Immler op wijst in een essay die hij schreef voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei als "een aanval op het enkele verhaal." In feite is het een uitnodiging om ruimte te scheppen voor meer verhalen die nog niet worden verteld, die zijn genegeerd of verzwegen. Die meerstemmigheid trekt Immler breder. In haar onderzoek naar 'Dialogics of Justice' beschrijft ze het meerstemmige of 'dialogische' zelf, zoals psycholoog Hubert Hermans het noemt. Ze legt uit: "Iemand's positionaiteit is nooit enkelvoudig. Je bent niet alleen joods, of homo, of vluchteling. Je kunt tegelijk kleinkind van Holocaustslachtoffers zijn én Palestijnse vrienden hebben - en nog veel meer. Maar we worden vaak vastgezet in één identiteit, waardoor we onze eigen meerstemmigheid niet meer horen. Als je je daar bewust van wordt, kun je ook beter naar de meerstemmigheid van een ander luisteren. Dat maakt de geschiedenis als geheel zichtbaar. Hoe mooi zou het zijn als je op een herdenking bent waar je al die aspecten zou kunnen herinneren?"

Ze verwijst naar een monument in Nottingham, waar twee vrouwen - één tot slaaf gemaakte uit de voormalige koloniën, één contractarbeider uit de Engelse katoenindustrie - elkaars hand vasthouden. "Ze staan symbool voor een gedeelde arbeidsgeschiedenis van uitbuiting. Twee groepen nemen samen eigenaarschap over dat verleden. Dat noem ik *transformative justice*: je timmert mensen niet vast op één positie, maar laat zien waar verbinding en vernieuwing mogelijk zijn."

Immler: "In Nottingham herinnert het monument 'Standing in this place' aan een gedeelde geschiedenis. Het is een mooi voorbeeld van hoe herdenken ruimte kan scheppen voor verbinding."

Ook in Nederland ziet ze hoopvolle ontwikkelingen. "Bij pop-up herdenkingen op stations, of de alternatieve herdenking in Den Haag, ontstaat ruimte voor nieuwe stemmen. In Utrecht vertelden vluchtelingen uit verschillende landen op 4 mei over afscheid, verlies en opnieuw beginnen. Door die verhalen naast elkaar te horen, ontstaat herkenning en verbinding. Dat is een andere vorm van storytelling, maar wel een die de samenleving weerspiegelt."

Vooruitkijken

De vraag of 4 mei in zijn huidige vorm behouden moet blijven, vindt Immler spannend. "4 mei is een heilig huis in Nederland. Maar de samenleving is veranderd, en daarmee ook de manier waarop we betekenis geven aan herdenken. Er is een nieuwe vormspraak nodig die meer ruimte geeft aan de meerstemmigheid in de samenleving; juist in een nationaal ritueel."

Historica Nancy Adler verwoorde het ooit mooi toen die zich afvroeg: waar herinneren we eigenlijk voor? Herdenken gaat niet alleen over het verleden niet vergeten, zoals de eerste generatie dat vaak benoemt. Het gaat óók over laten zien wie we vandaag willen zijn: burgers van een democratische samenleving, die staat voor gelijkwaardigheid, equal citizenship, dat betekent respect hebben voor ieders geschiedenis en voor ieders rouw. Als we dat besef meenemen, kan onze herinneringscultuur juist groeien."

"We worden vaak vastgezet in één identiteit, waardoor we onze eigen meerstemmigheid niet meer horen."